

Adatbáziskezelés

Sor és oszlopkalkulus

Csima Judit

BME, VIK,
Számítástudományi és Információelméleti Tanszék

2017. szeptember 29.

Formális modell, de már hasonlít az igazihoz. Elsőrendű nyelv relációk kifejezésére.

- Változók: t, r, s sorváltozók, a reláció sorainak felel meg
- $t^{(k)}$: k oszlopos reláció sorainak felel meg
- $t^{(k)}[i]$: A t sorváltozó i -edik komponense.

Pl. ha a TERMEL(termelőnév, város, termék, ár) relációban egy sor (R. M., Budapest, hamburger, 180), akkor $t[3] = \text{'hamburger'}$ és $t[\text{ár}] = 180$

Relációk megadása sorkalkulussal

A sorkalkulus által kifejezett reláció:

$$\{t^{(k)} \mid \phi(t)\}$$

a kifejezett reláció azon t -kből áll, amikre $\phi(t)$ igaz, ahol ϕ egy megengedett formula + valami még.

Megengedett formulák

Amik a $\phi(t)$ helyén állhatnak:

Atomok:

- $R^{(k)}(t^{(k)})$: (ahol R alapreláció), akkor igaz, ha $t \in R$, azaz a sor benne van a relációban.
- - $t^{(k)}[i] \theta s^{(l)}[j]$
  - $t^{(k)}[i] \theta c$
  - $c \theta t^{(k)}[i]$

ahol $\theta \in \{<, >, =, \neq, \leq, \geq\}$, t, s sorváltozók, c konstans érték.
Világos, mikor igaz.

Megengedett formulák

Építkezési szabályok:

- ϕ, ψ formulák, akkor $\phi \vee \psi, \phi \wedge \psi, \neg\phi$ is formulák.
Világos, hogy mikor igaz.
- ϕ formula, s sorváltozó, akkor $\forall s\phi, \exists s\phi$ is formula.
Világos, hogy mikor igaz.

Kötött változó: ha vonatkozik rá kvantor

Szabad változó: ha nem

Sorkalkulus által kifejezett reláció

$$\{t^{(k)} \mid \phi(t)\}$$

a kifejezett reláció azon k hosszú t vektorokból áll, amikre $\phi(t)$ igaz, ahol ϕ egy megengedett formula és ϕ -ben t az *egyetlen szabad* változó.

Példák sorkalkulus alkalmazására

ÁRU(ÁRUKÓD, ÁRUNÉV, EGYSÉGÁR)

MENNYISÉG(DÁTUM, ÁRUKÓD, DB)

BEVÉTEL(DÁTUM, ÖSSZEG)

BEFIZ(ÖSSZEG, BEFIZ)   BEFIZ=ÖSSZEG-4000

Az 2002. jan. 1. utáni napok bevételei a dátummal együtt:

$(\sigma_{\text{DÁTUM} > '2002-01-01'} (\text{BEVÉTEL}))$

$\{t^{(2)} \mid \text{BEVÉTEL}(t) \wedge t[1] \geq 2002-01-01\}$

Példák sorkalkulus alkalmazására

ÁRU(ÁRUKÓD, ÁRUNÉV, EGYSÉGÁR)

MENNYISÉG(DÁTUM, ÁRUKÓD, DB)

BEVÉTEL(DÁTUM, ÖSSZEG)

BEFIZ(ÖSSZEG, BEFIZ) $BEFIZ = ÖSSZEG - 4000$

Az 2002. jan. 15-i bevétel és a befizetett összeg:

$\pi_{ÖSSZEG, BEFIZ} \left(\sigma_{DÁTUM='2002-01-15'} \left(BEVÉTEL \right) \bowtie BEFIZ \right)$

$\{u^{(2)} \mid BEFIZ(u) \wedge \exists v (BEVÉTEL(v) \wedge v[1] = 2002-01-15 \wedge v[2] = u[1])\}$

Példák sorkalkulus alkalmazására

ÁRU(ÁRUKÓD, ÁRUNÉV, EGYSÉGÁR)

MENNYISÉG(DÁTUM, ÁRUKÓD, DB)

BEVÉTEL(DÁTUM, ÖSSZEG)

BEFIZ(ÖSSZEG, BEFIZ)   BEFIZ=ÖSSZEG-4000

Hány darabot adtak el 2002. jan. 15-én az A123 kódú áruból, mi a neve és az ára?

$$\pi_{DB, \text{ÁNÉV}, \text{EÁR}} \left(\sigma_{\text{ÁKÓD}='A123' \wedge \text{D}='2002-01-15'} \left(\text{MENNYISÉG} \bowtie \text{ÁRU} \right) \right)$$
$$\{s^{(3)} \mid \exists u \exists v \left(\text{MENNYISÉG}(u) \wedge \text{ÁRU}(v) \wedge u[1] = 2002-01-15 \wedge \right.$$
$$\left. \wedge u[2] = 'A123' \wedge v[1] = 'A123' \wedge s[1] = u[3] \wedge s[2] = v[2] \wedge s[3] = v[3] \right) \}$$

Példák sorkalkulus alkalmazására

ÁRU(ÁRUKÓD, ÁRUNÉV, EGYSÉGÁR)

MENNYISÉG(DÁTUM, ÁRUKÓD, DB)

BEVÉTEL(DÁTUM, ÖSSZEG)

BEFIZ(ÖSSZEG, BEFIZ)   BEFIZ=ÖSSZEG-4000

Mely nevű áruk azok, amelyekkel van azonos egységárú másik áru?

$$\{s^{(1)} \mid \exists u \exists v (\text{ÁRU}(v) \wedge \text{ÁRU}(u) \wedge s[1] = v[2] \wedge v[3] = u[3] \wedge \neg(v[1] = u[1])) \}$$

Sorkalkulus vs. relációs algebra

Mivel lehet több mindent kifejezni? Relációs algebrával, vagy sorkalkulussal?

Tétel A sorkalkulus relációsan teljes

Bizonyítás Be kell látni, hogy minden reláció, ami relációs algebrával megadható, megadható sorkalkulussal is. Ehhez azt elég megmutatni, hogy

1. az alaprelációk megadhatók
2. a relációs algebrai alpműveletek (unió, különbség, szorzat, vetítés, szelekció) alaprelációkra alkalmazva megvalósíthatók
3. ha R és S nem alapreláció és ezekre alkalmazunk valami relációs alpműveletet, akkor az eredmény kifejezhető sorkalkulussal

A sorkalkulus relációsan teljes

- **alapreláció:** Tegyük fel, hogy R k oszlopos alapreláció
 $R = \{t^{(k)} \mid R(t)\}$
- **Unió:** *Tfh. S is k oszlopos*
 $R \cup S = \{t^{(k)} \mid R(t) \vee S(t)\}$
- **különbség:**
 $R \setminus S = \{t^{(k)} \mid R(t) \wedge \neg S(t)\}$
- *metszet:*
 $R \cap S = \{t^{(k)} \mid R(t) \wedge S(t)\}$

A sorkalkulus relációsan teljes

- **szorzat:** R legyen k oszlopos, S pedig l oszlopos

$$R \times S = \left\{ t^{(k+l)} \mid \exists r^{(k)} \exists s^{(l)} \left(R(r) \wedge S(s) \wedge \right. \right. \\ \left. \left. \wedge r[1] = t[1] \dots \wedge r[k] = t[k] \wedge s[1] = t[k+1] \wedge \dots \wedge s[l] = t[k+l] \right) \right\}$$

- **vetítés:** Legyen $R(A_1, \dots, A_d, A_{d+1}, \dots, A_k)$ reláció, vetítsük az első d attribútumra

$$\pi_{A_1, \dots, A_d}(R) = \left\{ t^{(d)} \mid \exists r^{(k)} \left(R(r) \wedge r[1] = t[1] \wedge \dots \wedge r[d] = t[d] \right) \right\}$$

A sorkalkulus relációsan teljes

- **kiválasztás:**

$$\sigma_F(R) = \{t^{(k)} \mid R(t) \wedge F'\},$$

ahol F' átfordítása sorkalkulusra: az i -edik attribútum helyett $t^{(n)}[i]$ -t írunk.

$$\text{Pl. } \sigma_{\text{ÁR} > '150' \wedge \text{TERMÉK} = \text{'hamburger'}}(\text{TERMEL}) = \\ \{t^{(4)} \mid \text{TERMEL}(t) \wedge t[4] > '150' \wedge t[3] = \text{'hamburger'}\}$$

A sorkalkulus relációsan teljes

- **ha R és S nem alaprelációk:**

Nem lényeges, hogy R, S alaprelációk-e. Ha $R = \{t^{(k)} \mid \phi(t)\}$ és $S = \{t^{(k)} \mid \psi(t)\}$, azaz R és S már valahogy ki van fejezve sorkalkulussal, akkor

$$R \cup S = \{t^{(k)} \mid \phi(t) \vee \psi(t)\}$$

többinél ugyanígy ($R(t)$ és $S(t)$ helyett $\phi(t)$ -t és $\psi(t)$ -t írunk.)

Megfordítás

Ki lehet-e fejezni mindent relációs algebrával, amit sorkalkulussal lehet?

Nem!

Pl. Ha R egy k változós alapreláció $\implies \{t^{(k)} \mid \neg R(t)\}$ nem fejezhető ki relációs algebrával.

Bizonyítás: Relációs algebrában minden reláció véges, *ha az alaprelációk végesek*. Ez viszont lehet végtelen, ha az egyik attribútum értékészlete végtelen.

Alkalmazásokban elvileg $\forall$ véges, gyakorlatban azért nagy-nagy véges sem jó. Így ilyen baj tényleg előfordulhat. *Sőt részeredményekben sem lehet ilyen, mert túl sok munka lenne.*

Hogyan érjük el, hogy ne legyenek ilyen csúfságok?

Csak **biztonságos formulákat** (safe expression) használunk: kiértékelhető úgy, hogy ne kelljen túl nagy halmazt végignézni, csak annyi infó kell hozzá, amit valaki már egyszer korábban beírt azaz leszűkítjük a szóba jövő esetek halmazát

Definíció: $Dom(\phi) =$
 $\{\phi\text{-beli alaprelációk } \forall \text{ attribútumának, } \forall \text{ értéke}\} \cup \{\phi\text{-beli konstansok}\}$

PI. SZEMÉLY(NÉV, CÍM) alapreláció és

$\phi(t) = \text{SZEMÉLY}(t) \wedge t[2] = \text{'Tokyo'}$ formula

$$\implies Dom(\phi) = \pi_{\text{NÉV}}(\text{SZEMÉLY}) \cup \pi_{\text{CÍM}}(\text{SZEMÉLY}) \cup \{\text{'Tokyo'}\}$$

Biztonságos formula

Egy $R = \{t^{(k)} \mid \phi(t)\}$ reláció biztonságos, ha

- i) Minden, $\phi(t)$ -t kielégítő t minden komponense $\in \text{Dom}(\phi)$ (Ha t kielégíti $\phi(t)$ -t, akkor minden komponense $\text{Dom}(\phi)$ -beli.)
(Ez korlátozza keresést, a végeredménybe csak $\text{Dom}(\phi)$ -ből lehet kerülni.)
- ii) ϕ minden $\exists u\psi(u)$ alakú részformulájára igaz, hogy ha u kielégíti ψ -t a ψ -beli szabad változók valamely értékeire, akkor u minden komponense $\in \text{Dom}(\psi)$
(részformula is biztonságos: $\exists u\psi(u)$ igazsága eldönthető $\text{Dom}(\psi)$ végignézésével)

Megj.: A $\forall u\psi(u)$ alakúakra nem kell, mert ez ugyanaz, mint $\neg\exists u(\neg\psi(u))$ és így elég (ii)-t ellenőrizni a $\exists u(\neg\psi(u))$ részformulára.

Biztonságos formulák

Nem az a kérdés, hogy pontosan mik a biztonságos formulák, hanem: Hogyan tudunk biztonságos formulákat, kifejezéseket írni?

Tipikus technikák a biztonságosság elérésére:

- $\{t \mid R(t) \wedge \phi(t)\}$ biztonságos, ha ϕ biztonságos (mert szűkítés R -re, így (i) teljesül)
- (Ha nem lehet egy relációra korlátozni pl:)
 $\{t \mid (R(t) \vee S(t)) \wedge \phi(t)\}$ biztonságos, ha ϕ biztonságos
- $\{t^{(2)} \mid \exists u_1 \exists u_2 (R(u_1) \wedge R(u_2) \wedge t[1] = u_2[1] \wedge t[2] = u_1[1] \wedge \phi(t, u_1, u_2))\}$
- $\exists u (R(u) \wedge \dots)$ ha itt a hátrább levő részek biztonságosak (az R -re való szűkítés miatt (ii) teljesül)

Biztonságos sorkalkulus vs. relációs algebra

Tétel: Biztonságos kifejezésű sorkalkulus reláció kifejezhető relációs algebrával is.

Bizonyítás:

Ötlet: Ha $R = \{t^{(k)} \mid \phi(t)\}$ megengedett reláció sorkalkulusban, akkor $R \cap \text{Dom}(\phi)^k$ kifejezhető rel. algebrával. Biz. ϕ felépítése szerinti indukcióval.

Ha pedig R biztonságos, akkor $R = R \cap \text{Dom}(\phi)^k$, vagyis R -t ki tudtuk fejezni.

Biztonságos sorkalkulus = relációs algebra

Tétel A relációs algebra és a biztonságos sorkalkulus ekvivalensek.

Bizonyítás: Láttuk, hogy relációs algebrai kifejezésből lehet sorkalkulust csinálni, illetve biztonságos sorkalkulusból relációs algebrát.

Kell még: a relációs alg. megbeszélte átírása sorkalkulusra biztonságos.

Tényleg az, ha megnézzük azt a bizonyítást, akkor látszik. :)

Példák biztonságos és nem biztonságos kifejezésekre

Melyik napokon volt a legnagyobb a bevétel?

- $\{t^{(1)} \mid \exists u^{(2)}(\text{BEVÉTEL}(u) \wedge \wedge t[1] = u[1] \wedge \forall v^{(2)}(\neg \text{BEVÉTEL}(v) \vee v[2] \leq u[2])))\}$
- $\{t^{(1)} \mid \exists u^{(2)}(\text{BEVÉTEL}(u) \wedge \wedge t[1] = u[1] \wedge \neg \exists v^{(2)}(\text{BEVÉTEL}(v) \wedge v[2] > u[2])))\}$

Biztonságos vagy nem biztonságos?

Mely árukból adtak el 100-nál többet egy napon?

- $\{t^{(3)} \mid \text{ÁRU}(t) \wedge \exists v^{(3)} \left((v[2] = t[1] \wedge \wedge v[3] > 100) \boxed{\forall} \text{MENNYISÉG}(v) \right)\}$

elértük: nem is azt adja, amit kell, meg nem is biztonságos, mert (ii) sérül

- $\{t^{(3)} \mid \text{ÁRU}(t) \wedge \exists v^{(3)} \left((v[2] = t[1] \wedge \wedge v[3] > 100) \boxed{\wedge} \text{MENNYISÉG}(v) \right)\}$

Oszlopkalkulus (Domain calculus)

- Lényegileg ugyanaz, mint a sorkalkulus, csak másféle változókat használ.
- Oszlopváltozó: egy koordinátája a sorváltozónak, mint vektornak
- Az oszlopváltozó értékészlete: egy adott attribútum értékészlete.
- A oszlopkalkulus által kifejezett reláció:
 $\{u_1, \dots, u_k \mid \phi(u_1, \dots, u_k)\} \implies$ azon $u = (u_1, \dots, u_k)$ vektorok, amikre $\phi(u_1, \dots, u_k)$ igaz, ahol ϕ egy megengedett formula és csak $u_1, \dots, u_k$ szabad változók benne.

Oszlopkalkulus (Domain calculus)

Megengedett formulák:

- atomok:
  - $R^{(k)}(u_1, \dots, u_k)$: akkor igaz, ha $(u_1, \dots, u_k) \in R$, azaz a sor benne van a relációban.
  - $u_i \theta u_j$, $u_i \theta c$, $c \theta u_i$
ahol $\theta \in \{<, >, =, \neq, \leq, \geq\}$, u_i oszlopváltozók, c konstans érték.
Világos, mikor igaz.
- építkezési szabályok:
  - ϕ, ψ formulák, akkor $\phi \vee \psi, \phi \wedge \psi, \neg\phi$ is formulák.
Világos, hogy mikor igaz.
  - ϕ formula, s oszlopváltozó, akkor $\forall s\phi, \exists s\phi$ is formula.
Világos, hogy mikor igaz.

Kötött változó: ha vonatkozik rá kvantor

Szabad változó: ha nem

Példák oszlopkalkulus alkalmazására

ÁRU(ÁRUKÓD, ÁRUNÉV, EGYSÉGÁR)

MENNYISÉG(DÁTUM, ÁRUKÓD, DB)

BEVÉTEL(DÁTUM, ÖSSZEG)

BEFIZ(ÖSSZEG, BEFIZ)   BEFIZ=ÖSSZEG-4000

Az 2002. jan. 1. utáni napok bevételei a dátummal együtt, legyen előbb a dátum:

$\{t^{(2)} \mid \text{BEVÉTEL}(t) \wedge t[1] \geq 2002-01-01\}$

$\{x, y \mid \text{BEVÉTEL}(y, x) \wedge y \geq 2002-01-01\}$

Példák oszlopkalkulus alkalmazására

ÁRU(ÁRUKÓD, ÁRUNÉV, EGYSÉGÁR)

MENNYISÉG(DÁTUM, ÁRUKÓD, DB)

BEVÉTEL(DÁTUM, ÖSSZEG)

BEFIZ(ÖSSZEG, BEFIZ)   BEFIZ=ÖSSZEG-4000

Az 2002. jan. 15-i bevétel és a befizetett összeg:

$\{u^{(2)} \mid \text{BEFIZ}(u) \wedge \exists v(\text{BEVÉTEL}(v) \wedge v[1] = 2002-01-15 \wedge v[2] = u[1])\}$

$\{x, y \mid \text{BEFIZ}(x, y) \wedge \exists z(\text{BEVÉTEL}(z, x) \wedge z = 2002-01-15)\}$

Példák oszlopkalkulus alkalmazására

ÁRU(ÁRUKÓD, ÁRUNÉV, EGYSÉGÁR)

MENNYISÉG(DÁTUM, ÁRUKÓD, DB)

BEVÉTEL(DÁTUM, ÖSSZEG)

BEFIZ(ÖSSZEG, BEFIZ) $BEFIZ = ÖSSZEG - 4000$

Hány darabot adtak el 2002. jan. 15-én az A123 kódú áruból, mi a neve és az ára?

$$\{s^{(3)} \mid \exists u \exists v (MENNYISÉG(u) \wedge \text{ÁRU}(v) \wedge u[1] = 2002-01-15 \wedge \\ \wedge u[2] = 'A123' \wedge v[1] = 'A123' \wedge s[1] = u[3] \wedge s[2] = v[2] \wedge s[3] = v[3])\}$$
$$\{x, y, z \mid \exists u \exists v (MENNYISÉG(u, v, z) \wedge \text{ÁRU}(u, x, y) \wedge v = \\ 2002-01-15 \wedge u = 'A123')\}$$

Példák oszlopkalkulus alkalmazására

ÁRU(ÁRUKÓD, ÁRUNÉV, EGYSÉGÁR)

MENNYISÉG(DÁTUM, ÁRUKÓD, DB)

BEVÉTEL(DÁTUM, ÖSSZEG)

BEFIZ(ÖSSZEG, BEFIZ)   BEFIZ=ÖSSZEG-4000

Mely nevű áruk azok, amelyekkel van azonos egységárú másik áru?

$$\{s^{(1)} \mid \exists u \exists v (\text{ÁRU}(v) \wedge \text{ÁRU}(u) \wedge s[1] = v[2] \wedge v[3] = u[3] \wedge \neg(v[1] = u[1]))\}$$
$$\{x \mid \exists u \exists v \exists w \exists y (\text{ÁRU}(x, v, u) \wedge \text{ÁRU}(y, w, u) \wedge x \neq y)\}$$

Biztonságos kifejezés oszlopkalkulusban

$\text{Dom}(\psi)$ és a biztonságos formula és kifejezés ugyanaz, mint sorkalkulusnál.

Ugyanolyan technikák vannak a biztonságosság elérésére, mint sorkalkulusnál.

Sor és oszlopkalkulus

Tétel: A sorkalkulus és az oszlopkalkulus ekvivalensek. A biztonságos sorkalkulus és a biztonságos oszlopkalkulus ekvivalensek.

Bizonyítás vázlat:

$$\begin{aligned}\{t^{(k)} \mid \phi(t^{(k)})\} &\longleftrightarrow \{u_1, \dots, u_k \mid \psi(u_1, \dots, u_k)\} \\ t^{(k)} &\longleftrightarrow u_1, \dots, u_k \\ R(t^{(k)}) &\longleftrightarrow R(u_1, \dots, u_k) \\ t^{(k)}[j] &\longleftrightarrow u_j \\ \exists t^{(k)} \phi(t^{(k)}) &\longleftrightarrow \exists u_1 \dots \exists u_k \psi(u_1, \dots, u_k) \\ \text{biztonságos} &\longleftrightarrow \text{biztonságos}\end{aligned}$$

Lekérdezőnyelvek típusai, általános jellemzőik

- Lehetnek algebrai alapúak: relációs algebrán alapuló lekérdezés, procedurális leírás
Előny: lekérdezésoptimalizálásra jobb
- Lehetnek logikai alapúak: sor vagy oszlopkalkulusra épülő lekérdezés, deklaratív leírás
Előny: könnyebben átlátható

Lekérdezőnyelvek

Általában a konkrét lekérdezőnyelvek eltérnek a modelltől (algebrai és logikai esetben is), van amiben többet tudnak, van amiben kevesebbet, vagy csak máshogy

Lehetséges eltérések:

- logikai alapúakban eleve csak biztonságos kifejezéseknek megfelelő kérdéseket lehet írni (nincsenek kvantorok)
- aritmetika
- aggregátumok
- többszörös sorok kezelése/megengedése
- attribútumok sorrendje kötött

De az igaz mindre, hogy relációsan teljeseek (esetleg bizonyos műveletek nehezebben mennek) és általában van a lekérdező funkció mellett DML és DDL is.